

נוחות השימוש, שכיחות וכמות הרבים בגדרי רשות הרבים

אס"ף בנדל

מבוא

חלק א' – שכיחות הרבים ונוחות השימוש

- א. שכיחות הרבים – שיטת רש"י
- ב. נוחות השימוש – דעות הרשב"א והרמב"ם
- ג. שכיחות הרבים – דעת הרמב"ם
- ד. שכיחות ונוחות ברקק מים
- ה. שכיחות ונוחות בצדי רשות הרבים

חלק ב' – שישים ריבוא בוקעים

- א. דעת רש"י ותוס'

- ב. דעת הרמב"ן והרשב"א
- ג. קושיות ראייתיות על התנאי
- ד. קושיות סברתיות על השיטות השונות
- ה. תדירות הסי' ריבוא
- ו. עכו"ם ורוכבים בקרב סי' הריבוא
- ז. דעות אמצעיות
- ח. להלכה

מבוא

בגמרא¹ מובאת ברייתא העוסקת בארבע רשויות השבת. לגבי רשות הרבים אומרת הברייתא: "ואיזו היא רה"ר – סרטיא ופלטיא גדולה, ומבואות המפולשין זו היא רה"ר גמורה". **וברש"י** שם: "סרטיא – מסילה שהולכין בה מעיר לעיר. פלטיא – רחבה של עיר, ששם מתקבצין לסחורה. ומבואו' – של עיר, רחבים י"ו אמה. המפולשין – משני ראשיהן לפלטיא". בגדרי רה"ר מצאנו כמה תנאים הנלמדים ממחנה ישראל במדבר המכונה "דגלי מדבר"²:

א. רוחב ט"ז אמה – הגמרא³ למדה את רוחב רה"ר מרוחב רה"ר בדגלי מדבר: רוחב של שתי עגלות קרשי המשכן שכל אחת מהן רחבה חמש אמות, ועוד רוחב של חמש אמות בין העגלות, ועוד רוחב של אמה ללוי שהיה מסדר את הקרשים כשהיו עומדים ליפול מן העגלה. לדעת **התוס'**⁴, כאשר ברוחב הרחב ט"ז אמות יש מקומות בהם הרוחב פחות מט"ז, הם גם נקראים רה"ר, כי "אי אפשר לה לרשות הרבים שתילקט במלקט וברהיטני"⁵, בתנאי שמדובר בחלק מאורך הרחוב, והרבים לא צריכים לפנות כדי לעבור במקומות אלו. **לרא"ש**⁶ – רק כשאינם פחות מי"ג אמה.

הרשב"א⁷ למד מכאן, שגם רחובות המקבילים לרה"ר והם צרים מט"ז אמה נקראים רה"ר. **והמגיד משנה**⁸ כתב על כך שדבריו אינם מוכרחים בגמרא.

ב. ללא מחיצות או עם מחיצות אך רחובה הראשי מפולש משער לשער – כתב **רש"י** בעירובין⁹: "ר"ה – ...ואין בה חומה (או) שהיה ר"ה שלה מכוון משער לשער שיהא מפולש דומה לדגלי

¹ שבת דף ו'.

² שם דף ה'. ועוד

³ שם דף צ"ט.

⁴ עירובין דף ו': ד"ה "וכי תימא".

⁵ שבת דף צ"ז.

⁶ עירובין פרק א' סי' ח'.

⁷ עבודת הקודש שער ג' פרק א'.

⁸ הלי' שבת פרק י"ד הלכה א'.

⁹ דף ו'. ד"ה "ר"ה".

מדבר". וביאר הגר"א¹⁰, ש"ללא חומה" זו הסרטיא שבברייתא, ומקום שיש חומה אך רה"ר מפולשת זו הפלטיא שבברייתא. ולכן אמרה הגמרא בעירובין¹¹, שעיר שיש לה פתח אחד מערבין את כולה, אע"פ שאת רה"ר אין מערבין, אך כיון שלעיר זו יש חומה ואין רה"ר שלה מפולשת – אין זו רה"ר, כי אינה דומה לדגלי מדבר, כפי שמבאר רש"י שם¹².

הבית יוסף¹³ מוסיף שהפתחים צריכים להיות מכוונים זה כנגד זה, ואם אין פתחים המכוונים זה כנגד זה – אין זו רה"ר אפילו אם יש בחומה פתחים רבים.

ג. ללא תקרה – בגמרא¹⁴: "אמר רב שמואל בר יהודה אמר רב אבא אמר רב הונא אמר רב: המעביר ד' אמות בר"ה מקורה – פטור, לפי שאינו דומה לדגלי מדבר".

ד. ללא מעלות ומורדות – הגמרא בעירובין¹⁵: "א"ר יוחנן: מעלות ומורדות שבארץ ישראל אין חייבין עליהן משום רה"ר לפי שאינן כדגלי מדבר". **לרש"י**¹⁶ – כי הענן היה מיישר את הקרקע במדבר; **לריטב"א**¹⁷ – כי אין תשמישן נוח, ולכן יהושע בן נון לא מסרן לרבים, בניגוד לדגלי מדבר המסורים לרבים.

לתוס' רא"ש¹⁸ מדובר במקומות שיש בהם שיעור של רה"י (גובה י' ורוחב ד'), אך האחרים לא פירשו כך.

התוס'¹⁹ מדייק שדין זה הוא דווקא בארץ ישראל, כי יהושע בן נון מסר מקומות אלו ליחיד, אבל בחו"ל גם מקומות אלו רה"ר. אך **המאירי**²⁰ אומר, שיש המפרשים את דברי רב הונא שאין רה"ר בבל משום שכולה מעלות ומורדות. הפוסקים לא הביאו דין זה להלכה, אך **הראב"ה**²¹ כתב שלעולא אין דרך רה"ר בבבל, ויתכן וכוונתו לדין זה.

ה. מקום הילוך לרבים – בברייתא הנ"ל ישנו שוני מהותי בין תיאור גדרי רשות היחיד לבין תיאור גדרי רה"ר: "ואיזו היא רה"י – חריץ שהוא עמוק י' ורחב ד' וכן גדר שהוא גבוה י' ורחב ד'" – הברייתא מתארת את רשות היחיד על פי **מידותיה**, לעומת התיאור: "ואיזו היא רה"ר – סרטיא ופלטיא גדולה, ומבואות המפולשין"¹ – תיאור המתאר את **שימושיה** של רשות הרבים, שהם קיבוץ והילוך הרבים.

אכן, נראה כי גדר זה הינו הגדר העיקרי של רשות הרבים, כיון שישנם מקומות בהם לא מתקיימים התנאים דלעיל אך בכל זאת שימוש הרבים יוצר את רשות הרבים, כמו במקומות בהם רוחב הרחוב מתמעט כדעת התוס'⁴, ובמבואות צרים המקבילים לרה"ר, כדעת הרשב"א⁷,

¹⁰ שו"ע או"ח סי' שמ"ה סעי' ז', ד"ה "ואין להם".

¹¹ דף נ"ט:

¹² ד"ה "ואין לה אלא פתח א"י".

¹³ סי' שמ"ה אות ב', ובכס"מ הל' שבת פרק י"ד הלכה ה'.

¹⁴ שבת דף צ"ח.

¹⁵ דף כ"ב:

¹⁶ שם ד"ה "שאינן כדגלי מדבר".

¹⁷ שם ד"ה "מפני שאינם כדגלי מדבר".

¹⁸ שם ד"ה "שבילי בית גלגול".

¹⁹ שם ד"ה "דילמא מעלות ומורדות", וכן בתוס' רבנו פרץ ד"ה "יהושע אוהב ישראל היה".

²⁰ שבת דף ו'. ד"ה "כבר ביארנו שכל דרך".

²¹ ספר ראב"ה שבת סי' ר"א (עמ' 276 במהדורת אפטוביצר).

וכן בעמוד הגבוה תשעה טפחים והרבים מכתפים עליו, כדעת עולא²². לעומת זאת, במקומות בהם מתקיימים כל שאר התנאים הנ"ל אך אינם משמשים את הרבים – אינם נקראים רה"ר, כגון צדי רה"ר¹, קרן זוית²³, ועוד מקומות שיוזכרו לקמן. וכן, נראה ששאר גדרי רה"ר נובעים מגדר זה, כדי שהרשות תהיה מקום פתוח ומרווח לשימושם והילוכם של הרבים. לגבי גדר זה מתעוררות כמה שאלות: מהו מקום הילוך הרבים? הם זהו מקום שהרבים הולכים בו בפועל או מקום שיכולים ללכת בו? מה צריכה להיות רמת זמינותו להילוך הרבים? האם כל הילוך או רק כשההילוך נוח? וכמה אנשים מוגדרים כרבים? במאמר נרחיב בגדר זה, וננסה לענות על שאלות אלו. ישנן שאלות נוספות לגבי גדר זה, כמו האם מדובר דווקא בהילוך הרבים ובשימוש של הליכה (כגון כתוף) או בכל שימוש? אך בהן לא נעסוק במאמר.

חלק א' – שכיחות הרבים ונוחות השימוש

א. שכיחות הרבים – שיטת רש"י

בברייתא בגמרא¹: "והכרמלית – אינה לא כרה"ר ולא כרה"י". ומפרש רש"י שם: "אינן לא כרשות היחיד – משום דדמיא לרה"ר, דאין להם מחיצות. ולא כרה"ר – דאינן דומין לדגלי מדבר, דלאו להילוכא דרבים עבידי". הגמרא²⁴ מקשה מברייתא המחשיבה גם את המדבר כרה"ר, בניגוד לברייתא הנ"ל, ומתרץ אביי: "לא קשיא, כאן – בזמן שישראל שרויין במדבר, כאן – בזמן הזה". ומפרש רש"י שם: "בזמן שהיו ישראל במדבר – חשיבא רה"ר. בזמן הזה – אינו מקום הילוך לרבים, דהולכי מדברות לא שכיחי". רואים ברש"י שלא מספיק שיהיה זה מקום שבו הרבים יכולים ללכת אלא מקום בו הרבים שכיחים, ולכן הברייתא בעמוד א' עוסקת בזמן הזה בו אין המדבר מקום הילוך לרבים, כי אינם שכיחים, ואילו הברייתא שהחשיבה את המדבר כרה"ר דיברה בזמן שישראל היו במדבר והיו הרבים שכיחים. וכן ברש"י²⁵: "כרמלית – לשון יערו וכרמלו, שאינו לא הילוך תמיד לרבים, ולא תשמיש רה"י". הכרמלית אינה רה"ר כי אינה הילוך תמיד לרבים.

ב. נוחות השימוש – דעות הרשב"א והרמב"ם

הגמרא²³ מקשה על הברייתא¹ שאמרה: "אבל ים ובקעה ואיסטוונית (=מקום איצטבת הסוחרים) והכרמלית – אינה לא כרה"ר ולא כרה"י" – "אטו כולהו נמי לאו כרמלית נינהו"? עונה רבי יוחנן: "לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרה"ר, דאע"ג דזימנין דדחקי ביה רבים ועיילי לגוה, כיון דלא ניחא תשמישתיה – כי כרמלית דמי". רש"י²⁶ מפרש את קרן הזוית בשני אופנים:

²² שבת דף ח'.

²³ שם דף ז'.

²⁴ שם דף ו'.

²⁵ שבת דף ג': ד"ה "בעי אביי".

א. בית מבתי הרחוב אשר לא בנוי על כל שטח רה"י, ואינו עומד בשורה עם שאר הבתים, ואת השטח הריק הניח לרבים.

ב. בית הבנוי באלכסון, וזוית סמוכה לרה"ר, ומעכבת את הרבים מלהיכנס לשטח שבין זוית הבית לבית שאחריו. יש שפירשו שהזוית נמצאת בשטח רה"ר ומעכבת את הרבים מלעבור באופן חופשי. בקרן זוית הרבים נדחקים **לפעמים**, דבר ההופך אותה למתאימה להחשב כרה"ר, אך לרבי יוחנן יש תנאי נוסף, השימוש בה צריך להיות נוח, ולכן סובר קרן הזוית אינה רה"ר. וכן סובר **רבי יוחנן**²³ לגבי השטח שבין העמודים: "בין העמודין נידון ככרמלית. מ"ט – אף על גב דדרסי בה רבים, כיון דלא מסתגי להו בהדיא – ככרמלית דמיא".
אך **רב יהודה**²³ חולק וסובר שבין העמודים הוא רה"ר, ומביאה הגמרא שתי לישנות בטעמו של רב יהודה:

לישנא א': "בין העמודים דניחא תשמישתיה". ללישנא זאת הוא מסכים עם רבי יוחנן לגבי עיקר הדין, שבמקום דלא ניחא תשמישתיה אינו רה"ר כגון קרן זוית, אך חולק לגבי נוחות השימוש בין העמודים, וסובר שניחא תשמישתיה.

לישנא ב': "בין העמודין דזימנין דדרסי ליה רבים – כרה"ר דמיא". את הלישנא הזו ניתן להבין בשני אופנים:

אפשרות א' – רב יהודה חולק בעיקר הדין וסובר שאע"פ שהשימוש אינו נוח, כיון שהרבים דורסים שם זוהי רה"ר. לפי זה יחלוק גם בקרן זוית, ויסבור שהיא רה"ר כיון שלפעמים הרבים נדחקים לתוכה, וכך פירש **השפת אמת**²⁷.

אפשרות ב' – רב יהודה מחלק בין בין העמודים "דזימנין דדרסי ליה רבים" לבין קרן זוית אשר "זמנין דדחקי ביה רבים", הבדל זה נובע מההבדל בין "לא מסתגי להו בהדיא" שבין העמודים לבין "לא ניחא תשמישתיה" שבקרן זוית. בין העמודים אין דוחק אך אין דרכם של הרבים ללכת, ואילו בקרן הזוית צריך להידחק כדי להלך בה, קרן זוית היא מציאות יותר דחוקה, ולכן בה מודה רב יהודה שאין היא רה"ר, וכן פירש **המעשה רוקח**²⁸.
קשה – לפי זה, מה ההבדל בין שתי הלישנות?

תשובה – ללישנא א' רב יהודה סובר שהשימוש בין העמודים נוח, ואילו ללישנא ב' מודה שאין השימוש נוח, אך סובר כי הפגיעה בנוחות לא חמורה כל כך, וזו עדיין רה"ר.

הרי"ף²⁹, **הרא"ש**³⁰ ו**הרשב"א**³¹ פסקו להלכה **כרבי יוחנן**, כי קי"ל שהלכה כרבי יוחנן לגבי רב, וכל שכן לגבי רב יהודה תלמידו של רב. אך **הרמב"ם** פסק **כרב יהודה** – "בין העמודים הואיל ורבים דורסין ביניהן הרי הן רה"ר"³².

המעשה רוקח²⁸ מבאר שעל השאלה "אטו כולהו נמי לאו כרמלית נינהו"²³ היתה יכולה הגמרא לענות ולהביא את דעת רבי יוחנן, הסובר כי בין העמודים זו גם כרמלית, אך לא הביאה אלא את דברי רבי יוחנן בקרן זוית. מכאן שלסתמא דגמרא בין העמודים אינה כרמלית אלא רה"ר, כדעת

²⁶ שבת דף ז'. ד"ה "לא נצרכה" ו"לא ניחא תשמישתיה".

²⁷ שבת דף ז'. ד"ה "בגמ' קרן זוית".

²⁸ הלי שבת פרק י"ד הלכה ו'.

²⁹ שבת דף ב': מדפיו.

³⁰ פרק א' ס"י ט'.

³¹ שבת דף ז'. ד"ה "אבל לפני העמודים".

³² הלי שבת פרק י"ד הלכה ו'.

ר"י (לקמן יתברר מי הוא ר"י לדעת המעשה רוקח). המעשה רוקח אזיל לשיטתיה שר"י מודה בקרן זוית ובזה הסכימה הסתמא דגמרא עם רבי יוחנן והביאתו. לגבי טעמו של **הרשב"א** לפסוק כרבי יוחנן כנגד רב יהודה, אומר המעשה רוקח שבגירסה שלפניו זוהי מחלוקת של רבי יוחנן כנגד ר' **ירמיה**, ולא רב יהודה, ושכן גרס הרמב"ם.

הרמב"ם³² נקט בלשון הלישנא השניה ברב יהודה "דדרסי בה רבי"; לפי האפשרות השניה שהצגנו (הסבר הרוקח), יסבור הרמב"ם שקרן זוית היא **כרמלית**, כי הרבים צריכים להידחק בה, ולאפשרות הראשונה (הסבר השפת אמת), לרב יהודה כל מקום שלעתים הרבים דורסים בו הוא רה"ר גם אם אין השימוש נוח, ולפי זה הרמב"ם צריך לומר שגם קרן זוית היא רה"ר. אך בהלכה ד' פסק **הרמב"ם** דקרן זוית היא **כרמלית**, וקשה על האפשרות הראשונה. אלא שהרמב"ם³³ מפרש את "קרן זוית" באופן השונה מהפירושים שהבאנו לעיל: "איזו היא כרמלית?... וכן קרן זוית הסמוכה לרה"ר והוא המקום שמוקף שלש מחיצות והרוח הרביעית רה"ר כגון מבוי שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית". לרמב"ם קרן זוית היא מבוי סתום, רשות המוקפת בשלוש מחיצות. רשות כזאת היא מדאורייתא מקום פטור, אך חכמים נתנו לה דין של כרמלית³⁴. לרמב"ם קרן הזוית היא כרמלית בגלל שלוש מחיצותיה, ולא מטעמו של רבי יוחנן דלא ניחא תשמשתיה. ובמקום שלא ניחא תשמישו אך אין בו שלוש מחיצות יאמר הרמב"ם שהוא רה"ר לאפשרות א', וכרמלית לאפשרות ב'.

קשה – והרי רבי יוחנן אמר שטעמו הוא חוסר הנוחות ולא שלוש הדפנות. מתרץ **השפת אמת**²⁷, ש"לא ניחא תשמשתיה" בא לבאר מדוע גם למאן דאמר "חורי רה"ר... כרה"ר דמוי"³⁵ לא תיחשב קרן הזוית כחורי רה"ר, אך להלכה חורי רה"ר אינם כרה"ר ולכן אין צורך בטעם זה.

גם **החזון איש**³⁶ מעמיד את דברי רבי יוחנן בקרן זוית אשר לה שלוש פאות, בעקבות דברי התוס' בעירובין⁴ שאמרו שגם רה"ר אשר רוחבה פוחת במקום אחד מט"ז אמה היא גם רה"ר כי יש בשאר הרחוב רוחב ט"ז אמה, והרי המקום בו הרחוב נהיה צר יוצר קרן זוית בעלת שתי פאות לאורך כל הרחוב³⁷ ואז אין בשאר הרחוב ט"ז אמה, ולכן צריך להעמיד את דברי רבי יוחנן בקרן זוית של שלוש פאות.

לגבי מבוי סתום נחלקו הראשונים. **המגיז משנה**³⁸ אומר **שלתוס' ולרשב"א** רשות המוקפת בשלוש מחיצות היא רה"ר גמורה גם לרבנן ואינה כרמלית, ויש ראשונים שחילקו בין רשות בה הדופן הרביעית פתוחה לרה"ר לבין רשות הפתוחה לכרמלית.

החזון איש, שהעמיד את רבי יוחנן בקרן זוית של שלוש פאות, מקשה – אם כן קרן הזוית היא רה"ר בגלל שלוש מחיצותיה ואינה רה"ר גם אם היה שימושה נוח. ומתרץ שלושה תירוצים:

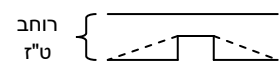
³³ שם הלכה ד'.

³⁴ מ"מ פרק י"ז הלכות א-ב, ה', ל"ט.

³⁵ שבת דף ז'.

³⁶ או"ח סי' ק"ז ס"ק ט'.

³⁷ לדוגמא:

³⁸ ה"ל שבת פרק י"ז הלכה ט'.

1. רבי יוחנן דיבר על שלוש פאות אך לא על שלוש מחיצות, כגון קרן זוית שנוצרה ע"י שדות, ולכן אין זו רה"ר.

2. רבי יוחנן דיבר על שלוש מחיצות, אך לרבי יוחנן כאשר שימושה נוח אתי רבים ומבטלי מחיצתא, ולכן היה צריך להעמיד שאין שימושה נוח.

3. לרבי יוחנן, כאשר הזוית סמוכה לרה"ר, אם שימושה נוח היא טפלה לרה"ר, כמו חורי רה"ר לאביי, ובמקרה כזה לכולי עלמא אתי רבים ומבטלי מחיצתא.

על פי שני התירושים האחרונים אפשר לתרץ גם את שיטת הרמב"ם שפירש את קרן הזוית כשלוש מחיצות, אך עדיין הוזקק רבי יוחנן לומר שלא ניחא תשמישה.

אם כן, ראינו כי –

לרשב"א – קרן זוית ובין העמודים הם כרמלית, כי אחד מתנאי רה"ר הוא שימוש נוח, ובהם אין השימוש נוח.

לרמב"ם – **אפשרות א'** – קרן זוית (ללא מחיצות) ובין העמודים הם רה"ר, כי מקום בו הרבים דורסים הוא רה"ר, אע"פ שאין שימוש נוח.

אפשרות ב' – קרן זוית (ללא מחיצות) היא כרמלית ובין העמודים רה"ר, כי אחד מתנאי רה"ר הוא שימוש נוח, אבל במקום שהנוחות לא נפגעה כל כך והרבים דורסים בו לעתים, הוא עדיין רה"ר.

לפי אפשרות א' מובן מדוע הרמב"ם לא הביא להלכה את דברי רבי יוחנן בעירובין¹⁵, הסובר שאחד מתנאי רה"ר הוא שלא יהיו בה עליות ומורדות – כי רבי יוחנן אזיל לשיטתיה שצריך שברה"ר יהיה תשמישה נוח, כפירוש הריטב"א שם¹⁷, והרמב"ם פוסק כרב יהודה ואינו מצריך נוחות שימוש במקום בו הרבים דורסים לפעמים. ולאפשרות ב' נפרש שרבי יוחנן דיבר על עליות ומורדות שיש בהם ד' על ד' טפחים בגובה י', כפירוש התוס' רא"ש שם¹⁸, והם כבר רה"ר כדעת הרמב"ם³⁹.

אך לפי כל הפירושים שהבאנו במחלוקת רבי יוחנן ורב יהודה קשה על דברי רש"י לעיל, שהצריך שהרבים יהיו שכיחים ותדירים ברשות כדי שתהיה רה"ר, והרי גם לרבי יוחנן וגם לרב יהודה העובדה שהרבים בוקעים רק לפעמים מכשירה את הרשות להיות רה"ר, ונחלקו רק בשאלה האם חוסר נוחות השימוש מבטל את רה"ר.

אך נראה שרש"י מסתמך על הגמרא שאמרה שהמדבר בזמן הזה הוא כרמלית כי אין ישראל מצויים שם, ומכאן למד רש"י שסתמא דגמרא מצריכה שהרבים יהיו שכיחים ברה"ר, והגמרא הביאה את מחלוקת רבי יוחנן ורב יהודה, שלא הצריכו שכיחות הרבים, רק כדי ללמד את הדין לגבי נוחות השימוש, אך לעניין שכיחות הרבים לא סברה כמותם.

ג. שכיחות הרבים – דעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם³⁹: "איזו היא רה"ר – מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן, ובלבד שיהיה רוחב הדרך ט"ז אמה ולא יהיה עליו תקרה".

המגיד משנה שם תמה על הרמב"ם, שהרי בברייתא המובאת בגמרא המדבריות הם כרמלית, ואמנם הקשתה מברייתא אחרת המחשיבה את המדבר כרה"ר אך ענתה שזה רק בזמן שישראל

³⁹ ה"ל שבת פרק י"ד הלכה א'.

היו במדבר, כפי שראינו בפירוש רש"י לעיל, וכן פירש הרשב"א⁴⁰, ומכאן שמדברות ויערות שהרבים אינם שכיחים בהם אינם רה"ר.

הכסף משנה שם מביא את תירוצו של **רבי אברהם בן הרמב"ם**⁴⁰, המבאר כי הרמב"ם פירש את הגמרא באופן שונה מרש"י; בזמן שישראל במדבר המדבר הוא כרמלית, כי יש שם מחנות והרבים לא יכולים להלך שם באופן חופשי, כמו ששדה ובקעה הם כרמלית, אך "בזמן הזה שאין ישראל דרים בו אלא כל מי שירצה הולך ועובר בתוכו הוא רה"ר". לפי זה הגמרא לא באה להשמיע שצריך שהרבים יהיו שכיחים ברה"ר, אלא שצריך שהרשות תהיה מופקרת ומזומנת לרבים גם אם אינם שכיחים בה, כמדבר.

ומוסיף שם רבי אברהם: "ולענין יערים לא דמי לים ובקעה, שהים אין תשמישו נוח כיער, והבקעה והאצטוונית וקרן זוית אע"פ שיש רשות לרבים להכנס לתוכן אין להם צורך בהם כיער שהכל צריכים לעצים ולהם דרך עליו כמדבר".

נראה דכוונתו שאף שהים הוא מקום הפקר לרבים – הוא כרמלית כי אין תשמישו נוח, כדעת הרוקח ברמב"ם.

ולגבי הבקעה, האיצטוונית וקרן הזוית שיש לרבים רשות ללכת בהן, אומר רבי אברהם טעם חדש: אין לרבים צורך בהם כיער.

וקשה – מדוע הוצרך לטעם חדש ולא נקט את הטעם שבגמרא בקרן זוית – שאין תשמישה נוח? וצ"ע.

א"כ, לרבי אברהם יש שלושה תנאים בהגדרת מקום הרבים: א. שיהיה מופקר לרבים; ב. שיהיה נגיש ושימושו נוח לרבים; ג. שיהיה לרבים צורך בו. ולפי זה, במקומות ביערות ובמדברית שהם קשים למעבר ואינם נגישים, או שאין לרבים צורך בהם – יודה שאינם רה"ר.

אך **מרכבת המשנה**⁴¹ הבין בדברי רבי אברהם שיש רק תנאי אחד – "והכלל דכל מקום הפקר לכל אדם, כמו שווקים ורחובות, והוא הדין למדבר ארץ לא זרועה, אפילו אין רבים מצויים בה תדיר, חשיב רה"ר". הבנה זו מתאימה להבנה הראשונה ברמב"ם, שהעובדה שזהו מקום דריסת רבים הופכת את המקום לרה"ר אף אם אין תשמישו נוח, אלא שלפי מרכבת המשנה לא צריך שהרבים יעברו לפעמים, אלא רק שיהיה מקום המופקר לרבים.

אמנם **למעשה רוקח** קשה על רבי אברהם, שהרי הגמרא לומדת את דיני רה"ר מדגלי מדבר, וא"כ איך יתכן לומר שלא היתה רה"ר במדבר בזמן שישראל היו מצויין בו? לכן הוא מפרש שכוונת רבי אברהם היא שבאותו הזמן היה המדבר רה"ר לגבי ישראל אך לא לגבי שאר העולם.

תירוץ זה קשה, כי איך יתכן שאותו מקום יהיה רשות אחת לאדם זה ורשות אחרת לאדם אחר? המעשה רוקח היה יכול לתרץ בפשטות שמקום האוהלים אינו רה"ר, ואילו מחנה לוויה ושאר המדבר הינו רה"ר, ובזמן הזה כל המדבר הוא רה"ר כי אין מחנה ישראל במדבר. אך אם נאמר כך, נצטרך לומר שכל המדבר הוא רה"ר אע"פ דלא שכיחי ביה, ולמעשה רוקח לא ס"ל הכי.

הב"ח⁴² שואל מדוע לברייתא להשמיע לנו את דין המדבר בזמן שישראל היו שם, והרי היום אין ישראל במדבר? ומתרץ שיש נפקא מינה לימינו, שכן מדבר שהרבים שכיחים בו יהיה רה"ר גם בימינו. ולפי זה מיישב הב"ח את הרמב"ם והרשב"א וכותב **שלא נחלקו**, ומדובר בשני סוגי

⁴⁰ ברכת אברהם ס"י ט"ו.

⁴¹ הל' שבת פרק י"ד הלכה א'.

⁴² ס"י שמי"ה ד"ה "ירשות הרבים הוא רחובות".

מדבריות: **הרמב"ם** דיבר על מדבריות שיש דרכים המפולשות אליהם והולכי המדבריות **שכיחים** בהם, והם רה"ר, כי ההולכים הולכים בכל המדבר ולא דווקא בדרך מסוימת, ואילו **הרשב"א** דיבר על מדבריות שאין הדרכים מפולשות אליהם ואין הרבים שכיחים שם, ולכן הם כרמלית.

הב"ח הבין שגם לדעת **הרמב"ם** צריך שכיחות הולכים ברה"ר, כדעת **רש"י**.

הבה"ל⁴³ הביא את תירוץ הב"ח בשם **הב"ח והעולת שבת**, אך הבין את תירוץ באופן שונה במקצת: הרמב"ם דיבר על יערות ומדבריות הסמוכים לדרכים, והגדירם רה"ר כי רבים מההולכים מסתלקים מן הדרך הראשית והולכים בהם, ואילו הרשב"א דיבר על יערות ומדבריות הרחוקים מן הדרכים. נראה שהעיקרון דומה, אלא שכאן ההבדל הוא לא בין סוגים שונים של מדבריות, אלא בין מקומות שונים במדבריות וביערות, והדין משתנה לפי סמיכותם לדרכים.

אם כן, ראינו חמש דעות לגבי שכיחות הרבים ונוחות השימוש ברה"ר:

א. **רש"י, לרשב"א ולרמב"ם על פי הב"ח** – הרבים צריכים להיות שכיחים ברשות, והרשב"א פסק כרבי יוחנן שצריך גם שיהא שימוש ברשות נוח.

ב. **לרמב"ם על פי הרוקח** – אין הרבים צריכים להיות שכיחים אלא מצויים לעתים, אך שימוש צריך להיות נוח.

ג. **לרמב"ם על פי השפת אמת** – נראה שהרבים צריכים להיות מצויים לעתים, וכאשר הם מצויים לעתים זו רה"ר אף אם אין שימושה נוח.

ד. **לרמב"ם על פי רבי אברהם** – הרשות צריכה להיות רק מופקרת לרבים, גם אם אינם עוברים בה, אך צריך שיהיה גם שימוש נוח וצורך בה לרבים.

ה. **הרמב"ם על פי רבי אברהם על פי מרכבת המשנה** – הרשות צריכה להיות רק מופקרת לרבים.

ד. שכיחות ונוחות ברקק מים

המשנה בפרק הזורק⁴⁴ מביאה דין של רקק מים ברה"ר והרבים מהלכים בו, שיש לו דין של רה"ר, וחוזרת על דין זה פעמיים.

מבארת הגמרא, שהמשנה השמיעה את ענין ההילוך פעמיים כדי ללמד שהילוך ע"י הדחק הוא הילוך, אך שימוש ע"י הדחק אינו שימוש, ולכן רקק שמהלכים בו בדוחק הוא רה"ר, אך גומה שהרבים משתמשים בה בדוחק אינה נעשית לרה"ר, ועמוד הגבוה תשעה טפחים שהרבים מכתפים עליו ללא דוחק נעשה לרה"ר ע"י שימוש.

שואלת הגמרא – מדוע חזרה גם על הרקק פעמיים? ועונה שלוש תשובות:

1. **הוא מדרבנן** – כדי ללמד שגם בימות החמה וגם בימות הגשמים הרבים הולכים.

2. **אביי** – היינו חושבים שכשיש ד' אמות ברקק אזי כבר מקיפים אותו ולא הולכים בו, וקמ"ל שכן הדין גם ברקק שהוא ד' אמות.

3. **רב אשי** – היינו חושבים שכשיש ד' (ברש"י⁴⁵ – אמות, וברמב"ם⁴⁶ – טפחים) אז מדלגים על הרקק ולא עוברים בו, קמ"ל שגם ברקק ד' אמות עוברים.

הגמרא מציינת שרב אשי אזיל לטעמיה, כי מחייב גם בגשר אשר יש בו דף רופף – שהרי הרבים בוקעים בו.

⁴³ סי' שמ"ה סעי' ז' ד"ה "אם הם מפולשין".

⁴⁴ שבת דף ק':

⁴⁵ דף ק': ד"ה "דלא הוי" וד"ה "היכא דהוי".

⁴⁶ ה' שבת פרק י"ד הלכה כ"ד.

ומפרש רש"י⁴⁷: "ואע"ג דאיכא דמפסעו פסעי (=מדלגים מעליו) ולא מנחי כרעייהו עלה, איכא טובא דעברי עליה (=הדורכים עליו)". גם כאן יש הילוך על ידי הדחק, ורש"י מצריך שרבים ידרכו על הדף כדי לעשותו רה"ר, כשיטתו שהרבים צריכים להיות שכיחים ברה"ר.

הרמב"ם⁴⁶ כתב: "רקק מים שהוא עובר ברשות הרבים ורבים מהלכין בו... הרי הוא כרה"ר... שהרי רוב העם מדלגין עליו ואין מהלכין בתוכו". משמע שלא צריך שהרוב ידרוך ברשות; זוהי רה"ר אע"פ שהרבים אינם שכיחים בה, כדעות רוב השיטות שהצגנו ברמב"ם. וכן דייק **המג"א**⁴⁸ ברמב"ם וברש"י, והביאו **המשנ"ב**⁴⁹.

יתכן שגם מחלוקת רש"י ורמב"ם בגירסת הגמרא תלויה בדעותיהם, כי בד' אמות יש רוב דורכים, ולכן גרס רש"י ד"א, ואילו בד' טפחים הרוב מדלגים ומעטים דורכים, וזה מתאים לרמב"ם שמעטים סגי ליה, וגרס ד"ט.

קשה על הרוקח, רבי אברהם והרשב"א – והרי שימוש כזה אינו נוח, מדוע א"כ אין זו כרמלית? הרוקח ורבי אברהם יענו שזהו שימוש כבין העמודים ולא כקרן זוית, ואילו בדעת הרשב"א צריך לומר שזהו עדיין שימוש נוח.

אך קשה על רש"י – בגמרא²³ חולק רב אשי על אביי ורבא וחייא בר רב, וסובר שאף צואה שאין בה שלושה טפחים היא חלק מרה"ר, וקשה לומר שרוב ההולכים, או הולכים רבים, דורכים בה. ואולי צריך לפרש בדברי רש"י "איכא טובא דעברי עליה" – דכוונתו שיש רבים המדלגים מעליה וחולפים באווירה, ולכן יש רבים השכיחים ברשות אע"פ שלא דורכים בה.

ולרמב"ם אפשר להסביר שזו מחלוקת האמוראים בגמרא – למצריכים שכיחות אין הצואה רה"ר, אך רב אשי לא מצריך שכיחות וכיון דזמנן דדורכים בה, או כיון שזהו מקום מופקר לרבים, זוהי רה"ר. ומחלוקת זו בהמשך למחלוקת רבי יוחנן ורב יהודה.

ה. שכיחות ונוחות בצדי רשות הרבים

בגמרא¹ נחלקו רבי אליעזר וחכמים בצדי רה"ר: לרבי אליעזר צדי רה"ר כרה"ר, ולרבנן אינם כרה"ר אלא כרמלית. בכתובות⁵⁰ מובא טעמו של רבי אליעזר: "דזימנן דדחקי רבים ועיילי להתם", אע"פ שאינם שכיחים. לכאורה זוהי המציאות של קרן זוית, שהיא כרמלית לרבי יוחנן. להלכה נפסק כרבנן – שצדי רה"ר הם כרמלית, וכן פסק הרמב"ם²⁸.

לרש"י, לרשב"א ולרמב"ם על פי הב"ח ניחא; כיון שהצריכו שכיחות רבים, ובצדי רה"ר אינם שכיחים אלא רק "זימנן דדחקי", לכן קרן הזוית וצדי רה"ר הם כרמלית. וכן משמע מלשון הרמב"ם³²: "וצדי רה"ר ככרמלית, אבל בין העמודים הואיל ורבים דורסין ביניהן הרי הן רה"ר". בצדי רה"ר הרבים פחות דורסים.

להבנת **רבי אברהם ברמב"ם** נאמר שגם בצדי רה"ר אין השימוש נוח ואין לרבים צורך כבעצי היער, ולכן זו כרמלית.

להבנת ה**רוקח ברמב"ם** נאמר שבצדי הרבים אין השימוש נוח ולכן זו כרמלית, כקרן זוית. אך להבנות **השפת אמת ומרכבת המשנה ברמב"ם** קשה, כי צדי רה"ר הם מקום הפקר לכל והרבים עוברים בהם לעתים, א"כ מדוע לרמב"ם צדי רה"ר הם כרמלית ולא רה"ר?

⁴⁷ ד"ה "חייב".

⁴⁸ ס"י שמ"ה ס"ק י"א.

⁴⁹ ס"י שמ"ה ס"ק מ"ח.

⁵⁰ דף ל"א:

תשובה – **המגיד משנה** מביא שם את פירוש **הרשב"א** לצדי רה"ר: "אי זהו צדי רה"ר בית הסמוך לרה"ר וכותליו בולטין (ונכנס) [ונכנס] ובנה והניח בין הכותלים קצת מקום (פטור) [פנוי] סמוך לרה"ר", ולפי זה מדובר במקום שיש לו שלושה כתלים, ולכן לרמב"ם מדאורייתא זהו מקום פטור וכרמלית מדרבנן.

זהו גם פירושו הראשון של רש"י לקרן זוית, וכן אמר **השפת אמת** על פירוש זה של רש"י שהוא כפירוש הרמב"ם לקרן זוית.

שאלה – אם כן, מה ההבדל בין קרן זוית לצדי רה"ר?

תשובה – קרן זוית היא מבוי סתום, ואילו צדי רה"ר היא מקום ברה"י שכנס ובנה בשלו, והשאייר מקום ריק, אך שניהם כרמלית מאותו הטעם.

הברכת אברהם⁵¹ מפרש על פי הגמרא בכתובות, שצדי רה"ר הם מקום שהרבים לא שכיחים בו אלא "זימנין דדחקי", ומחלוקת רבי אליעזר וחכמים היא האם צריך שהרבים יהיו שכיחים ברה"ר – רבי אליעזר לא מצריך שכיחות רבים, וחכמים מצריכים שכיחות רבים ולכן צדי רה"ר הם כרמלית, והלכה כחכמים. אך בין העמודים הרבים לפעמים דורסים ולא נדחקים, ובמקום כזה מודים חכמים שזו רה"ר למרות חוסר השכיחות, ואילו קרן זוית היא מקום שהרבים לא בוקעים כלל, ובזה מודה רבי אליעזר שזו כרמלית.

אם כן, זוהי **דעה ששית** בגדרי נוחות השימוש ושכיחות הרבים – במקום דחיקת הרבים רק אם הרבים שכיחים זו רה"ר, אך במקום דריסת הרבים אין צורך בשכיחות הרבים, אלא בדריסתם לעתים.

קשה – הברכת אברהם חילק בין שכיחות הרבים בקרן הזוית לבין שכיחותם בצדי רה"ר, למרות שלגבי שניהם אמרה הגמרא "זימנין דדחקי", וצ"ע.

חלק ב' – ששים ריבוא בוקעים

ו. דעת רש"י ותוס'

רש"י בעירובין⁵² מבאר מהי רה"ר: "ר"ה – משמע רחב שש עשרה אמה, ועיר שמצויין בה ששים ריבוא ואין בה חומה, (או) שהיה ר"ה שלה מכוון משער לשער שיהא מפולש, דומה לדגלי מדבר".

וכן על הגמרא⁵³ האומרת שירושלים ומחוזא היו רה"ר אם לא היו דלתותיהן ננעלות בלילה, אומר רש"י: "ירושלים – רשות הרבים שלה מכוון משער לשער, ומפולש, ויש בה דריסת ששים ריבוא ורחב שש עשרה אמה, ואילמלא שנועלין דלתותיה בכל לילה – חייבין עליה בשבת משום רשות הרבים... אבולי דמחוזא – שערי העיר מכוונים זה כנגד זה, והיו בה ששים ריבוא".

התוס'⁵⁴ אומרים שגם **בעל הלכות גדולות** הצריך ששים ריבוא כתנאי לרה"ר. אמנם בבה"ג שבידינו לא הובא תנאי זה, אך כך אומרים הראשונים בשמו.

מקשה **ר"ת**: והרי רה"ר נלמדת מן הדרך בה היו העגלות במדבר, ומתחת לעגלות לא היו ששים ריבוא?

ומתרץ **ר"י**: מכל מקום היה דרכם לצאת ולבוא בדרך זו.

⁵¹ שבת דף ו'. אות ג'.

⁵² דף ו'. ד"ה "ר"ה".

⁵³ עירובין דף ו'.

⁵⁴ עירובין דף ו'. ד"ה "כיצד מערבין".

ועוד קשה: והרי במדבר היו יותר מששים ריבוא, כי היו גם נשים, מבוגרים, טף וערב רב. ועונים על כך התוס', שלא למדו מהמשכן אלא מילתא דכתיבא במספרן. משמע שר"י סובר כרש"י וכבה"ג ואילו ר"ת חולק, וכן הביא הריטב"א בעירובין⁵⁵ והבה"ל⁵⁶. אמנם הבית אפרים⁵⁷ האריך להוכיח שגם ר"ת מודה לתנאי זה, שהרי ר"ת העיד על עצמו כי מעולם לא העז לחלוק על רש"י אם לא היתה לו ראייה ברורה נגדו, וכן בשאלתו הביע תמיהה אך לא הביא ראייה, ועוד שספר התרומה, תלמידו של ר"ת, הצריך גם כן ששים ריבוא. וכן משמע בתוס' לקמן⁵⁸: "ואנו שאין לנו רה"ר גמור דכל רה"ר שלנו כרמלית היא שהרי אין מבואות שלנו רחבות ו"ו אמה ולא ס' ריבוא בוקעים בו הרי הוא כחצר שאינה מעורבת ומותרות נשים שלנו להתקטט בטבעות ובתכשיטים כפר"ת", וכן מובא שם במרדכי⁵⁹. אמנם אפשר ששם רצו רק ללמד זכות על הנשים הנוהגות לצאת בתכשיטין. ההגהות מרדכי⁶⁰ רצה לומר, שגם רש"י אינו מצריך ששים ריבוא כתנאי הכרחי לרה"ר, אלא כשדיבר על ירושלים נקט לרבותא שדומה היא יותר לדגלי מדבר מטעם זה, ואעפ"כ אין היא רה"ר מפני נעילת דלתותיה. הבית אפרים⁵⁷ מקשה על הסבר זה, שכן גם במקומות אחרים הצריך רש"י ששים ריבוא בפירוש.

ז. דעת הרמב"ן והרשב"א

הרמב"ן⁶¹ והרשב"א⁶² חלקו על התנאי של ששים ריבוא, כי לא נזכר במשניות ובגמרות. הט"ז⁶³ מקשה על הבית יוסף שהביא בסוגיין שהרשב"א חולק על סברת הששים ריבוא, ואילו בסימן של"ד הביא שהרשב"א הקשה על ספר התרומה מכח סברא זו. במשנה⁶⁴: "מי שהחשיך לו (השבת) בדרך נותן כיסו לנכרי, ואם אין עמו נכרי מניחו על החמור". הגמרא⁶⁴ מעמידה את המשנה דווקא בכיס שלו, כי "אין אדם מעמיד עצמו על ממונו", ואם לא יתירו לו את האיסור מדרבנן יגיע לידי איסור דאורייתא של העברה, אבל במציאה, שאינה שלו, לא התירו לו. הגמרא נסתפקה לגבי מציאה שמצא לפני כניסת השבת וזכה בה, האם היא ככיס או כמציאה. וכתב הרמב"ם⁶⁵ שבמציאה לא התירו לו, "אלא מוליכה פחות פחות מארבע אמות", דהיינו שיעצור לפוש לפני שיעבור ארבע אמות, וכך לא יעבור על העברת ארבע אמות ברה"ר. הרשב"א⁶⁶ והראב"ד⁶⁷ חלקו על היתר זה כי לא נכתב בגמרא, וכן יש חשש שאם יתירו לו לטלטל בפחות פחות יבוא לידי העברה בארבע אמות, כמו בכיס.

⁵⁵ עירובין דף נ"ט. ד"ה "מתני. עיר של יחיד כו" (מהמילים "ועם כל זה רוב הגאונים").

⁵⁶ סי' שמ"ה ד"ה "שאין ששים רבוא וכו"."

⁵⁷ סי' כ"ו.

⁵⁸ דף ס"ד: ד"ה "רבי ענני ברבי ששון".

⁵⁹ רמז שני"ה.

⁶⁰ רמז תס"ז.

⁶¹ שבת דף נ"ז. סוף ד"ה "מתני לא בחוטי צמר".

⁶² בשו"ת ח"א סי' תשכ"ב.

⁶³ סי' שמ"ה ס"ק ו'.

⁶⁴ שבת דף קנ"ג.

⁶⁵ ה"ל שבת פרק ו' הלכה כ"ב.

הרמב"ן⁶⁸ הסביר את סברת הרמב"ם: כשמדובר בכיסו – האדם בהול ולא יצליח לטלטל בפחות פחות בלי לעבור על העברת ארבע אמות, ולכן לא התירו אלא ע"י גוי או חמור, אבל במציאה שאינה שלו אין הוא בהול, ולכן תהיה לו הסבלנות כדי לטלטל בפחות פחות מבלי לעבור על איסור העברה.

ספר התרומה ורבותינו הצרפתים למדו מכאן, שאם אדם רואה אנסים שבאים לביתו יכול לקחת את דברי הערך שבביתו ולהצניעם, כי אין לחוש לתקנת מוקצה במקום פסידא. **הרמב"ן**, **הרשב"א והטור** חולקים. והקשה **הטור**⁶⁹: א. ב"מי שהחשיך לו" התירו איסור דרבנן כדי שלא יעבור על איסור דאורייתא, אבל כאן אין חשש שיעבור על איסור הוצאה מביתו, כי ירא מפני האנסים שבחוץ; ב. ועוד שגם אם יצא מביתו עם החפץ לא יעבור על דאורייתא, כי היום אין לנו רה"ר כי אין ששים ריבוא, ולא התירו דרבנן מפני דרבנן. **הב"י** שם הביא את שתי קושיות הטור, וכתב: "וקושיא זו היא מה שכתב הרב המגיד שהקשה **הרשב"א** על דין זה".

הט"ז⁶³ הבין כי כוונת **הב"י** שהקושיה השניה של הטור היא קושיית **הרשב"א**, ומכאן שגם **הרשב"א** מודה לסברת הששים ריבוא, וכתב **הפרי מגדים** שם שאכן קצת משמע כן מלשון **הרשב"א** בחידושו⁷⁰, אך **האליה רבה** ו**בספר נהר שלום** הבינו שהב"י כתב זאת על הקושיה הראשונה (וכן משמע מלשון **הרשב"א** שהובא במ"מ).

הבה"ל⁵⁶ כתב, **שהריטב"א והריב"ש** העידו שלדעת **הרשב"א** אין צריך ששים ריבוא.

[**השו"ע**⁷¹ כתב, שיש המתירים לטלטל את המוקצה במקרה זה ויש האוסרים.

במשנ"ב שם⁷² הכריע כמתירים, כי יש חשש שיבוא לחפור בקרקע כדי להטמינו ויעבור על דאורייתא, והוסיף **שהמהרי"ל** בשם **המהר"ש** כתב שבעת הזעם התירו לו לטלטל מעותיו, ואפילו מחוץ לעירוב (כרמלית), אך **הט"ז**, **המג"א** ו**הפמ"ג** כתבו שבכרמלית מותר רק כשנושא בשינוי שלא כדרך הוצאה].

נפקא מינה חשובה היוצאת מן המחלוקת בתנאי הששים ריבוא: כיון שלהלכה אי אפשר לערב את רשות הרבים ע"י עירוב של צורת הפתח, לכן לדעת המצריכים ששים ריבוא אי אפשר לערב רק במקום שיש ששים ריבוא, אבל בשאר הערים אפשר, ולדעת החולקים כל עיר היא רה"ר לכן אין אפשרות לערב את העיר אלא רק מבואות בתוכה.

ח. קושיות ראייתיות על התנאי

א. **רמב"ן**⁶¹, **רשב"א**⁶² ועוד – לא מצאנו תנאי זה מפורש בגמרא.

אמנם מצאנו כמה רמזים בגמרא לתנאי זה:

⁶⁶ שבת דף קנ"ג: ד"ה "איכא דאמרי", ומביא שכן פסק ר"ח.

⁶⁷ ה"ל שבת פרק כ"ה הלכה ז'.

⁶⁸ שבת דף קנ"ג: ד"ה "אין שם לא נכרי". וראה עוד בתשובת הרמב"ם לחכמי לונל, המובאת במגדל עוז פרק כ"ה הלכות ו-ז'.

⁶⁹ ס"י שלי"ד אות ב'.

⁷⁰ שבת דף קנ"ג: ד"ה "ואלא מיהו".

⁷¹ ס"י שלי"ד סע' ב'.

⁷² ס"ק ו'.

התוס' 73 על הגמרא שהסבירה שרק כאשר ישראל היו במדבר היה המדבר רה"ר, לפי פירוש רש"י, אומרים שמכאן משמע קצת דאינה רה"ר אא"כ מצויין שם ששים ריבוא.

הפני יהושע 74 הראה שלגמרא 75 אשר למדה את הוצאה מדגלי מדבר רק מתנה לוי היה רה"ר, כי שם היה יושב משה רבנו, והרי גם בשאר המחנה היו דרכים רחבות ט"ז שהרבים בוקעים בהם, אלא שבדרכים אלו לא היו בוקעים ששים ריבוא, או שלא היו מפולשות משער לשער, ולכן לא היו רה"ר.

לחכמת שלמה 76 רמז נוסף "כדמות ראייה": בגמרא 77 אמרו שהרואה אוכלוסי ישראל אומר "ברוך חכם הרזים", והרואה אוכלוסי עכו"ם אומר "בושה אמכם וגו'". בהמשך הגמרא אומר **עולא** ש"אין אוכלוסא בבל", ואומרת הברייתא ש"אין אוכלוסא פחותה משישים רבוא".

מדייק החכמת שלמה: מדוע עולא משמיע לנו שאין ששים ריבוא בבל? הרי אם נראה שיש ששים ריבוא – נברך, ואם אנו לא יודעים שיש ששים ריבוא בבל – לא נברך כי ספק ברכות להקל, אם כן, מדוע השמיע זאת עולא? ללמדנו שאין רה"ר בבל כי אין ששים ריבוא בבבל!

אמנם **הרמב"ם**, אשר לא הצריך ששים ריבוא, לומד אחרת את הגמרא, ומבאר 78 שלעולא רק בארץ ישראל יש לששים ריבוא דין של אוכלוסא, ולכן גם אם ראה ששים ריבוא בבבל לא מברך "ברוך חכם הרזים".

כמו כן, קשה על ראיית הרש"ל מדוע לא הביאה הגמרא דין זה במסכת שבת אלא במסכת ברכות, ועוד שבברכות הלשון אוכלוסי מבטא ששים ריבוא, ואילו בשבת נאמר "רבים" ולא אוכלוסי.

ב. בספר גאון יעקב 79 מובאת בשם הגר"א ראייה נגד התנאי דווקא מדברי עולא; שהרי בברכות אמר עולא שאין ששים ריבוא בבבל, ואילו בעירובין אמר עולא שאבולא דמחוזא היתה רה"ר אם לא היו דלתותיה ננעלות בלילה, – והרי אבולא דמחוזא היא בבבל! מכאן שלעולא לא צריך ששים ריבוא כדי להיות רה"ר. [בהמשך נביא תשובה לראיית הגר"א].

ג. בסוף ספר נחמיה 80 מסופר כי נחמיה הוכיח את העם על שהיו מטלטלים ומביאים חפצים לירושלים בשבת, והרי באותה תקופה לא היו ששים ריבוא יהודים בארץ ישראל.

הבית אפרים 57 עונה שאמנם לא היו ששים ריבוא יהודים, אבל ביחד עם העכו"ם היו בארץ ישראל ששים ריבוא. ועוד, ששם משמע שהתוכחה היתה על דריכת הגתות ומכירת הסחורה בירושלים בשבת, ולא דווקא על ההוצאה.

ד. הבה"ל 56 מקשה: הרי חז"ל ביטלו תקיעת שופר, לולב ומגילה בשבת מחשש שמא יטלטל ברה"ר, ולפי רש"י וסיעתו רה"ר היא מציאות שאינה שכחה, ומדוע שיבטלו עשה מפני מציאות רחוקה שכזו?

הבית אפרים עונה, שבימיהם היו עיירות של ששים ריבוא.

התורה שלמה 81 מוסיף בשם שו"ת **בשמים ראש** דלא פלוג בתקנתם בין עיירה קטנה לגדולה.

⁷³ שבת דף ו': ד"ה "כאן בזמן שישראל".

⁷⁴ דף ה': ד"ה "בשלמא בי"ע קסברי".

⁷⁵ שבת דף צ"ו:

⁷⁶ ס"י שמ"ה סע' ז' ד"ה "וי"א שכל שאין ששים".

⁷⁷ ברכות דף נ"ח.

⁷⁸ הל' ברכות פרק י' הלכה י"א.

⁷⁹ מוזכר בה"ל ס"י שמ"ה ד"ה "שאין ששים רבוא".

⁸⁰ י"ג, ט"ו.

ומוסיף **התורה שלמה** ואומר, שעיקר התקנה לא היתה בשל האיסור שבדבר, כי מדובר בשוגג המטלטל לשם מצוה, אלא שחז"ל רצו לחזק את שמירת השבת, ולכן גם כשאין ששים ריבוא ואין זו רה"ר של התורה – בכל זאת ביטלו מפניה מצוות עשה, שבכך ודאי וודאי יש חיזוק לשמירת השבת. [בהמשך נביא תירוץ נוסף לראיה זו].

ה. **ההגמ"ר** הנ"ל⁶⁰ מוכיח את הדבר מהגמרא⁸² האומרת "דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור – אי אתה רשאי להתירן בפניהן". מביאה הגמרא דוגמא מיהודה והלל, בניו של רבן גמליאל, שיצאו בקורקדוסים (=נעלים רופפות, סנדלים רחבים) בצידון (בגירסתנו: "בבירי"), ולעזה עליהם המדינה כי בצידון נהגו לאסור זאת שמא יחלוץ ויעביר ארבע אמות ברה"ר. לכן נתנו יהודה והלל את הקורקדוסים לעבדיהם, ולא אמרו לאנשי צידון שהדבר מותר. מדייק ההגמ"ר: הרי בצידון לא היו ששים ריבוא, כי נשמע מאותה גמרא שלא היו מצויים שם תלמידי חכמים ובתוך ששים ריבוא ודאי יש כמה תלמידי חכמים, ולא נראה שגזרו "אי אתה רשאי להתירן" על הכרמלית אטו מקום שיש בו ששים ריבוא מעובדא דרבא⁸³, שהתיר לטאטא על רצפת אבנים ולא גזר אטו מקום שאין בו רצפה אשר בו אסרו שמא יבוא למלא את הגומות, ומכאן שרה"ר היא גם במקום שאין ששים ריבוא.

ו. **הבה"ל**⁵⁶ מקשה מהגמרא ששאלה מדוע מנתה הברייתא ים, מדבר וכרמלית, והרי כולם כרמלית, וענה רבי יוחנן שהכרמלית באה לרבות קרן זוית. ולשיטת רש"י היתה הגמרא צריכה לענות שהכרמלית באה לרבות מקומות אשר בוקעים בהם רבים אך אין שם ששים ריבוא. אך אפשר שזוהי כוונת רש"י; קרן זוית היא מקום הסמוך לרה"ר שיש בה ששים ריבוא, אך יש מעכב המונע מן הששים ריבוא לבקוע בו, ואין הששים ריבוא שכיחים בו, ולכן הוא כרמלית ולא רה"ר. הדבר מתאים להבנת **הבית אפרים** ברש"י, המצריך שתהא דרך סלולה לששים ריבוא שיהיו עוברים ושבים בה בכל עת, ועיין לקמן בשיטתו.

ט. קושיות סברתיות על השיטות השונות

ראינו לעיל שתי קושיות שהקשו התוס' על רש"י ואת תירוציו.

הרמב"ן⁶¹ **והבה"ל**⁵⁶ מקשים על סברת רש"י – איך יתכן שאיכפל תנא להשמיע לנו דין רה"ר אם זו מציאות רחוקה כל כך?

הבית אפרים⁵⁷ עונה, שגם בימי קדם היו עיירות גדולות של ששים ריבוא, וכן בימינו. ועוד, שלחלק מהראשונים לא צריך שיהיו מצויים בכל יום ברשות ששים ריבוא אלא שיהיו מזומנים לה. אך הבית אפרים דוחה שיטה זו.

כמו כן מביא הבית אפרים את דברי **ריש לקיש** בירושלמי⁸⁴, הסובר שרה"ר צריכה להיות מפולשת מסוף העולם ועד סופו, ולכן אין רה"ר בעולם הזה וזו הלכתא למשיחא, כי ההרים והבקעות נוצרו כתוצאה מחטא אדם הראשון, ולעתיד לבוא "כל יָיָא ינשא... והיה העקוב למישור"⁸⁵ והארץ תתיישר. ריש לקיש תופס את הדברים כפשוטם, ואומר שאין רה"ר כלל בעולם הזה, ואעפ"כ האמוראים והתנאים עסקו בה, והלכה כרבי יוחנן ולא כריש לקיש.

⁸¹ מילואים לחלק ט"ו, מאמר י"ב – מחנה ישראל במדבר וכו'.

⁸² פסחים דף נ"א.

⁸³ שבת דף צ"ה.

⁸⁴ עירובין פרק ח' הלכה ח'.

⁸⁵ ישעיה מ', ד'.

קשה – כיצד למדה הגמרא הלכות רה"ר מדגלי מדבר לפי ריש לקיש? יש המסבירים את דברי ריש לקיש באופן אחר, ויש המתרצים כי במדבר היו בני ישראל במדרגה עליונה, ועמוד הענן היה מפלס להם כל מקום שהיו הולכים בו, ולכן היתה להם רה"ר מדאורייתא.

הבית אפרים⁵⁷ מקשה על החולקים על רש"י: מהו, אם כן, הגדר של רבים בוקעים? לרש"י יש גדר ברור של רה"ר, אך מהו גדר רה"ר לשיטה החולקת? ומה הדין בכפר קטן שיש בו רחוב רחב ט"ז אמה ומדי פעם עוברים בו אנשי הכפר? במה שונה כפר זה ממדבר אשר בו עוברים מדי פעם?

לרמב"ם על פי השפת אמת, המעשה רוקח, רבי אברהם ומרכבת המשנה שהובאו לעיל, הדבר פחות קשה, כי לא הצריכו רבים שכיחים אלא רבים הבוקעים לעתים, או מקום הפקר לרבים, ולכן גם המדבר הוא רה"ר.

י. תדירות ששים ריבוא⁸⁶

הריטב"א⁸⁷ כתב: "והא דאמרין שיש בה דרך לששים ריבוא לא סוף דבר שיהו קבועים בה אלא שהיא דרך [להם], תדע שהרי ירושלים אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים, ולא היו שם קבועים ששים ריבוא אלא שלפעמים באים שם והיא דרך [להם] כי רוכלת כל העמים היתה".

וכן כתב **הרי"א**⁸⁸: "והן מעבר לס' ריבוא כדרך הכרכים שכל באי עולם עוברין שם".

וכן משמע מלשון רש"י בעירובין⁸⁹ לגבי ירושלים: "ויש בה דריסת ששים ריבוא".

הרמב"ן בעירובין⁹⁰ הקשה על רש"י שפירש שבזמן הזה אין המדבר רה"ר כי אין הרבים שכיחים בו, ובאותה הברייתא האיסטרטאות (=דרכים) הם רה"ר, והרי אין בהם ששים ריבוא. וכתב: "ושמא דעת הראשונים לומר שהאיסטר[ט]יא שהיא כבושה חוץ לעיירות והולכים ממנה מעיר לעיר וממדינה למדינה עד סוף כל העולם אין מדקדקין בה בעוברין עליה ששים רבוא דהא דכו"ע הוא אבל בתוך העיר אין שם רשות הרבים בלא ששים רבוא דתהוי כדגלי מדבר", אך גם את האפשרות הזאת דוחה.

הבה"ל⁵⁶ הסיק מכך שגם לאותם המצריכים ששים ריבוא לא צריך שיעברו ברשות ששים ריבוא בכל רגע, אלא שתהיה זמינה לאותם ששים ריבוא, אשר לפעמים עוברים בה, ולכן הרבה ערים מרכזיות נכללות בגדר זה, וכן כל הדרכים הם רה"ר גם ללא ששים ריבוא הבוקעים בהם.

והוסיף הבה"ל, שלפי זה מובנת שיטת הסוברים שחטא המקושש היה חטא העברה ברה"ר למרות שקושש במדבר מחוץ למחנה, כי המדבר הוא מקום הזמין לששים ריבוא.

אמנם, בעירובין⁹¹ כתב **רש"י**: "ועיר שמצויין בה ששים ריבוא", וכן כתב לגבי אבולא דמחוזא⁹². ועוד כתב בעירובין⁹³: "עיר של יחיד – שלא היו נכנסין בה תמיד ס' רבוא של בני אדם, ולא

⁸⁶ את תדירות הששים ריבוא הפרדתי מסוגיית שכחות הרבים דלעיל, כיון שגם המצריכים ששים ריבוא שאינם שכיחים ברשות יכולים להצריך שיהיו רבים כלשהם שכיחים ברשות.

⁸⁷ שבת דף ו'. ד"ה "ואיזהו רה"ר".

⁸⁸ מובא בשלטי גיבורים בעירובין דף ב'. מדפי הרי"ף, אות א'.

⁸⁹ דף ו': ד"ה "ירושלים".

⁹⁰ דף נ"ט. ד"ה "מתנני עיר של יחיד".

⁹¹ דף ו'. ד"ה "רי"ה".

⁹² עירובין דף ו': ד"ה "אבולי דמחוזא".

⁹³ דף נ"ט. ד"ה "עיר של יחיד".

חשיבא רה"ר, דלא דמיא לדגלי מדבר". משמע שצריך שיהיו ששים ריבוא בעיר עצמה באופן תמידי. וכן מסיק הבית אפרים⁵⁷, שצריך שהרבים יהיו עלולים לבוא בכל עת, ולא רק שיהיה מופקר ומתוקן לביאתם, כפי שהיה במחנה לוי, שהיו הכל מצויין אצל משה רבנו. אך אין צריך שיבקעו ששים ריבוא בבת אחת במקום אחד, אלא שתהיה "דרך סלולה לששים ריבוא המצויין שם בקירוב מקום, ועוברים ושבים שמה בכל עת, עד שאפשר שביום אחד יעברו כולם בדרך ההוא". גם לבית אפרים אין צריך שידורו בעיר ששים ריבוא, אבל צריך שיהיו מצויין בה באופן תמידי.

הש"כ⁹⁴ מביא את תמיהת הגרש"ז אוערבך על הסוברים שבדרכים לא בעינן ששים ריבוא, שהרי הרמ"א וראשונים נוספים כתבו שהיום אין לנו רה"ר, ולשיטה זו הדרכים הם רה"ר לכולי עלמא.

יא. עכו"ם ורוכבים בקרב ששים הריבוא

הבית אפרים⁵⁷ ענה על השאלה מנחמיה, שהיו בארץ ישראל ששים ריבוא ביחד עם העכו"ם, כי גם עכו"ם מצטרפים לששים ריבוא. וכן כתב האשל אברהם בוטשאטש⁹⁵, וכן עולה מתשובת הגאונים אשר הובאה בתורה שלמה⁸¹: "שית מאה אלפי גברי", משמע כל גברי ולא דווקא ישראל.

הבית אפרים⁵⁷ אומר כי צריך שהששים ריבוא יהיו דווקא הולכים ברגליהם ברשות, כי הרכב על סוס נמצא מעל גובה עשרה טפחים מהקרקע, במקום פטור. וגם לסוברים שהרכב על בהמה הנמצאת ברשות נחשב גם הוא כמונח ברשות לגובהו, ולכן הרוכבים מצטרפים לששים ריבוא – בכל אופן הנוסעים בעגלות אינם מצטרפים לכולי עלמא, כי העגלה היא רשות בפני עצמה.

יב. דעות אמצעיות

הצגנו עד כה את דעת הסוברים שבקיעת ששים ריבוא היא אחד מתנאי רה"ר, ואת החולקים אשר לא הצריכו ששים ריבוא. בראשונים ובאחרונים הובאו גם דעות אמצעיות.

השפת אמת⁹⁶ הסביר בדברי תוס', שאין כוונתם שבכל רה"ר צריך שיהיו ששים ריבוא, אלא רק במדבר – שאינו מקום יישוב כלל – כדי להופכו לרה"ר בעי ששים ריבוא, אך סתם עיר היא רה"ר גם ללא בקיעת ששים ריבוא. זאת בניגוד להבנה המקובלת בתוס', שהצריכו ששים ריבוא בכל רה"ר. בהסברו זה מתורצת גם שאלת הב"ח דלעיל, מדוע השמיעתנו הברייתא דין שאינו לימינו.

התוס' רי"ד⁹⁷ שואל מדוע ביארה הגמרא שביטלו לולב, מגילה ושופר בשבת כדי שלא יבוא להעביר ארבע אמות ברה"ר, ולא ביטלו כדי שלא יבוא לידי הוצאה, ועונה שבסתם עיר אין ששים ריבוא ולכן ההוצאה אסורה מדרבנן, אך העברת ארבע אמות ברה"ר אסורה מדאורייתא גם כשאין ששים ריבוא.

התוס' רי"ד מחלק בין הוצאה לבין העברה, וסובר שהתנאי של ששים ריבוא ברה"ר הוא רק לעניין העברה ולא לעניין הוצאה, ולכן גזירת חז"ל היא שמא יעביר ולא שמא יוציא.

⁹⁴ פרק י"ז הערה כ"ג.

⁹⁵ סי' שמ"ה סעי' י"ד.

⁹⁶ שבת דף ו'. ד"ה "בגמ' כאן בזמן שישראל שרויין במדבר".

⁹⁷ פסחים דף ס"ט. ד"ה "כתב (ריב"ש) [ריב"ם] צוק"ל", וסוכה דף מ"ג. ד"ה "ויעבירו ד' אמות ברה"ר".

ואכן, **הרמב"ם** – שלא הצריך ששים ריבוא כלל, ולדעתו בכל עיר יש רה"ר – כתב בהלכות שופר וסוכה ולולב⁹⁸: "ולמה אין תוקעין גזירה שמא יטלנו בידו ויוליכנו למי שיתקע לו **ויעבירונו** ארבע אמות ברשות הרבים, או **מוציאו** מרשות לרשות ויבא לידי איסור סקילה".

ר"י אסאד⁹⁹ ביאר, שלעניין ששים ריבוא יש הבדל בין ההוצאה, אשר נלמדה מהפסוקים ומהמשכן ולכן צריכה להיות זהה בדיוק להוצאה שבדגלי מדבר, לבין העברה שהיא הלכה למשה מסיני, וכשמדובר בהלכה למשה מסיני – הקבלה משמיעה גם שתנאים מסוימים מתבטלים, כדברי **התוס'**¹⁰⁰ שאמרו שלמאן דאמר מהלך כעומד בהעברת ארבע אמות מתבטל המהלך כעומד, וכן כאן, אומר ר"י אסאד, בהעברה התבטל התנאי של ששים ריבוא.

לפי זה מתורצת גם שאלת **הבה"ל**⁵⁶ מדוע גזרו על שופר, לולב ומגילה בשבת מפני ההעברה, אם מציאות של רה"ר של ששים ריבוא היא מציאות נדירה; כי הגזירה היא דווקא מפני העברה, אשר נאסרה בכל רה"ר, גם כשאין בה ששים ריבוא.

השו"ע¹⁰¹ פסק שאסור להוליך חפץ בפחות פחות מארבע אמות גם בכרמלית. **העולת שבת והאליה רבה** תמחו על כך – שהרי זו גזירה לגזירה, שכן הכרמלית היא גזירה אטו רה"ר, והעברה בפחות פחות מארבע אמות היא גזירה אטו העברה. לכן פסקו **הט"ז והא"ר** שהעברה כזו מותרת בכרמלית.

אך **ר"י אסאד** מתרץ שהעברה יותר חמורה מהוצאה, ולכן אין זו גזירה לגזירה. ולפי זה נתרץ גם את קושייתו השניה של **הטור** על **ספר התרומה** – שהקשה מכך שהתירו איסור דרבנן שמא יעבור על דאורייתא, ובליסטים שבאים אם יוציא יעבור על דרבנן כי אין רה"ר של ששים ריבוא היום. נענה על כך כי יש חשש שגם יעביר ארבע אמות מפני הליסטים, וזהו איסור דאורייתא גם כשאין ששים ריבוא.

רבי כתריאל דוד קאפלין בספרו כתר נהורא¹⁰² הקשה על סברת ר"י אסאד, מהגמרא¹⁰³ שאמרה שהמעביר ארבע אמות ברה"ר מקורה פטור, כי אינה דומה לדגלי מדבר; מכאן שגם לעניין העברה צריך להיות דמיון לדגלי מדבר.

ותירץ שיש תנאים עצמיים ותנאים חיצוניים לרה"ר. בתנאים העצמיים – כגון רוחב, פילוש וקירוי – צריך שהרשות תהא דומה לדגלי מדבר אף לעניין העברה, אבל בתנאים החיצוניים, שאינם בגוף הרשות אלא בהולכים בה – כגון בקיעת ששים ריבוא – לא צריך דמיון לדגלי מדבר כדי להתחייב בהעברה.

וכן תירץ על פי סברת ר"י אסאד את **קושיית הגר"א** שהובאה **בגאון יעקב**, אשר הוכיח מדברי עולא כי במחוזא לא היו ששים ריבוא ואעפ"כ אמרה הגמרא שאלמלא נעילת דלתותיה היתה רה"ר. מתרץ רבי כתריאל, שלעניין העברה היתה רה"ר אע"פ שאין ששים ריבוא, אבל לעניין הוצאה לא היתה רה"ר. אך לרש"י עדיין קשה, כי פירש שבמחוזא היו ששים ריבוא.

בשו"ת מהרש"ם¹⁰⁴ הקשה על סברת התוס' רי"ד ור"י אסאד, מדברי הראשונים אשר לימדו זכות על הנשים היוצאות בתכשיטיהן ואמרו שגם אם תחלוץ תכשיטיה אין חשש לאיסור דאורייתא כי

⁹⁸ פרק ב' הלכה ו'.

⁹⁹ שו"ת יהודה יעלה, או"ח סי' פ"ז.

¹⁰⁰ דף ה': ד"ה "בשלמא לבן עזאיי".

¹⁰¹ סי' שמ"ט סעי' ה'.

¹⁰² סי' ה', ד"ה "והנה מה שכתב הגר"י".

¹⁰³ שבת דף ה'.

אין רה"ר בזמן הזה – שהרי אם נאמר שלעניין העברה יש רה"ר גם ללא ששים ריבוא אז עדיין קיים החשש שיעברו אותן נשים על איסור דאורייתא.

לרבי יוסף ראזין "הרוגאצ'ובר" בשו"ת **צפנת פענח**¹⁰⁵ שיטה הפוכה משיטת התוס' רי"ד ומהר"י אסאד. הוא מסביר שלדעת **רש"י ותוס'** התנאי של ששים ריבוא הוא רק **בהעברה** שהיא הלכה למשה מסיני, אבל **בהוצאה** אין תנאי של ששים ריבוא. וכן תנאו של ריש לקיש, שהצריך שרה"ר תהיה מפולשת מסוף העולם ועד סופו, גם הוא רק בהעברה ולא בהוצאה.

רבי כתריאל דוד מקשה מתקנת שופר לולב ומגילה שהיא מפני העברה, ולפי רבי יוסף ראזין העברה אינה שכיחה, ועוד שלירושלמי העברה אינה הלכה למשה מסיני אלא נלמדת מתופרי היריעות שהיו מעבירים את המחטים זה לזה (כפי שמופיע בפרק "הזורק"¹⁰⁶), אך העלה כי אולי ריש לקיש חולק על כך.

יג. להלכה

הרמב"ם¹⁰⁷ הביא את גדרי רה"ר, ולא הזכיר את התנאי של ששים ריבוא. וכתב **המ"מ**¹⁰⁸: "ודע שיש מן הגאונים והאחרונים סוברין שאין רה"ר אלא במקום שבוקעין בו ששים רבוא כדגלי המדבר. ואין לזה רמז בגמ' ואינו עיקר, וכן כתבו הרמב"ן והרשב"א ז"ל".

השו"ע¹⁰⁹ כתב: "איזהו רשות הרבים, רחובות ושווקים הרחבים ט"ז אמה ואינם מקורים ואין להם חומה, ואפילו יש להם חומה אם הם מפולשים משער לשער הוי רשות הרבים. **ויש אומרים** שכל שאין ששים רבוא עוברים בו בכל יום אינו רשות הרבים".

ולפי הכלל של 'סתם ויש אומרים הלכה כסתם' נראה שפסק כדעה הראשונה, וכן הבין **הבה"ל**⁵⁶, והביא שכך הבינו בשו"ע **העולת שבת, כנה"ג, א"ר והתוספת שבת**.

המג"א שם כתב שאמנם **המשאת בנימין והרש"ל** פסקו לחומרא, אך דעת רוב הפוסקים להקל, ואף **השו"ע** עצמו פסק לקולא, כפי שעולה מדבריו בסי' ש"ג¹¹⁰, וכן פסק מהרא"י **בתרומת הדשן**.

השו"ע כתב שם: "והאידינא נשי דידן נהגו לצאת בכל תכשיטין. ויש שאמרו דמדינא אסורות, אלא שכיון שלא ישמעו, מוטב שיהיו שוגגות ואל יהיו מזידות. ויש שלמדו עליהם זכות לומר שהן נוהגות כן ע"פ סברא אחרונה שכתבתי שלא אסרו לצאת בתכשיטין לחצר שאינה מעורבת, **והשתא דלית לן רה"ר גמור** הוה ליה כל רה"ר שלנו כרמלית ודינו כחצר שאינה מעורבת ומותר".

מכאן למד המג"א¹¹¹ שגם השו"ע פסק לקולא והצריך ששים ריבוא.

הפרי מגדים¹¹² אומר שהכלל 'סתם וי"א הלכה כסתם' תקף רק כאשר ב'סתם' כתב במפורש שלא כ"י"א", ולכן כאן, מכיון שב'סתם' לא כתב השו"ע שאין צריך ששים ריבוא – הכלל של הלכה כ'סתם' אינו תקף.

¹⁰⁴ חלק ג' ס"י קפ"ח.

¹⁰⁵ מהדורת ורשה תרצ"ה-תרצ"ח, ס"י קמ"ח.

¹⁰⁶ סוף הלכה א'.

¹⁰⁷ ה"ל שבת פרק י"ד.

¹⁰⁸ שם הלכה א'.

¹⁰⁹ ס"י שמ"ה סעי' ז'.

¹¹⁰ סעי' י"ח.

¹¹¹ ס"י שמ"ה ס"ק ז'.

¹¹² ס"י שמ"ה במשבצות זהב ס"ק ו'.

הבית אפרים⁵⁷ כתב שהכלל של 'הלכה כסתם' אינו לכולי עלמא, וכאשר יש ראייה שלא פסק כ"סתם" אזי הכלל אינו תקף, וכאן יש ראייה מסי' ש"ג שפסק כ"א.

וכן, דרכו של השו"ע להביא קודם את ההלכה הנוהגת במדינות הספרדים, אשר פסקו כרמב"ם וכרשב"א, ולכן כתב את דעת רש"י ותוס' ב"א, אך אין זה אומר שכוונתו להכריע בין הדעות.

אמנם **בבה"ל**⁵⁶ דחה את הראייה מסי' ש"ג, כי שם כתב זאת רק כדי ללמד זכות על אותן נשים, אך להלכה לא פסק כן. אך **לבית אפרים** זה מספיק כדי להוכיח שלא הכריע לגמרי כדעת המחמירים.

הבה"ל שם רצה להוכיח שהשו"ע הכריע לחומרא מדבריו בסי' שצ"ב, שם פירש את "עיר של יחיד" כפירוש הרמב"ם – עיר שהיא קניין של אדם יחיד, ולא פירש כרש"י שזו עיר שאין בה ששים ריבוא, וכן כתב שם **הגר"א**.

הבית אפרים דוחה ראייה זו, כי גם הטור – שהצריך ששים ריבוא – פירש את "עיר של יחיד" כפירוש הרמב"ם, ומבאר שהשו"ע נקט ב"מלתא דשויה לתרוויהו".

ראינו שה**מג"א** הכריע לקולא, וכן כתב **הט"ז**⁶³: "ובפי העולם מורגל עכשיו שאין לנו ר"ה הוא כדעת ה"א והם רבים ובפרט שבדעת המ"מ ורשב"א מצינו ג"כ להיפך כמ"ש וע"כ המחמיר יחמיר לעצמו ואין בידו למחות למה שנוהגין עכשיו כאותן הרבים שמקילין". ולעיל ביארנו שדעת הרשב"א היא כמחמירין.

המשנ"ב¹¹³ חלק על המג"א, וכדי להראות שאין דעת רוב הפוסקים להקל הביא בבה"ל⁵⁶ י"ב ראשונים המקילין וי"ב ראשונים המחמירים –

הראשונים המצריכים ששים ריבוא: **בה"ג, רש"י, סמ"ג, סמ"ק, ספר התרומה, המהר"ם מרוטנברג, הרוקח, תוס' (ר"י), רא"ש, או"ז, הטור ורבנו ירוחם**.

והמחמירים: **רמב"ם, ר"ת, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א** (תמוה כי הריטב"א הביא את רש"י ולא חלק), **מ"מ, ר"ן, הגמ"ר, רשב"ם, היראים, ריב"ש והמאירי**, והריטב"א כתב **שרוב הגאונים סוברים כן**.

אך **בתורה שלמה**⁸¹ הביא גם ארבע תשובות של גאונים שפסקו לקולא – **רבי יהודה גאון, רבי אברהם באשכול, רבי עקיבא גאון, בתשובה לגאון המופיעה בספר העתים לר"י ברצלוני ובשו"ת הגאונים חמדה גנוזה**¹¹⁴.

בבית אפרים⁵⁷ הביא ראשונים נוספים אשר פסקו לקולא: **ר"ת** (והוכיח שר"ת סבר כרש"י), **ראב"ן, מרדכי, ר' שמחה, רבי שמשון ברבי אברהם בעל התוס', הגמ"י, שבלי הלקט, מהר"ם רקנאטי, האגודה, או"ה, רבי אליעזר, הגהות או"ה, מהר"י וייל, תרומת הדשן והצידה לדרך**.

וכתב שגם **ביראים** לא מוכח שפסק לחומרא.

הט"ז רצה לומר שגם **הרמ"א** פסק לקולא: הראשונים נחלקו מהו דינו של מקום שאין בו ארבעה על ארבעה טפחים הנמצא בכרמלית – **לרש"י ותוס'** זהו מקום פטור, ואילו **לר"ן** "מצא מין את מינו וניעור" ולכן זו כרמלית.

לפי **הר"ן**, לשיטה המקילה בתנאי הששים ריבוא יש גם צד חומרא, כי כל מקומות הפטור נעשים לכרמלית במקום שאין בו ששים ריבוא, ולשיטה שלא מצריכה ששים ריבוא הם נשארים מקומות פטור.

¹¹³ סי' שמ"ה ס"ק כ"ד.

¹¹⁴ סי' ע"י.

הרמ"א¹¹⁵ כתב שכל הרשויות שלנו הן כרמלית, ולכן גם למקומות הפטור שבהם יש דין של כרמלית, כי "מצא מין את מינו וניעור". מכאן משמע שפסק **כר"ן**, ואומר **הט"ז** שמכאן גם שפסק כשיטה המקילה והצריך ששים ריבוא.

אך **הבה"ל**⁵⁶ דוחה זאת, ואומר **שהרמ"א** רק חשש לצד החומרא שיש בדעת המצריכים ששים ריבוא, אך לא פסק כשיטה לכל עניין.

התורה שלמה מביא אחרונים נוספים שפסקו לקולא: **הב"ח**, **מהרי"ט צהלון**, **מהרי"ט ח"א**, **שו"ת פני"י**, **מהר"ם אבי הש"ך**, **כנסת יחזקאל ואליה רבה**.

הבה"ל⁵⁶ האריך להראות שגם לסוברים כרש"י אין הכוונה שיש ששים ריבוא באותה עיר, אלא שעלולים לבוא אליה. ופסק: "מכל זה מוכח שיש להחמיר כדעה הראשונה [אך במקום שיש עוד צד להקל יש לסמוך על הסברא אחרונה כ"כ א"ר ע"ש], ומ"מ אין בנו כח למחות ביד המקילין שהם סומכין על הפוסקים העומדים בשיטת בה"ג ורש"י הנ"ל אבל כל ירא שמים בודאי יש להחמיר לעצמו דבזמנינו יש ג"כ ר"ה מן התורה וממילא אין לסמוך על עירוב של צוה"פ"¹¹⁶.

ואילו **הבית אפרים**⁵⁷ כתב: "הנה ערכתי לעין הקורא דעת הרבה גדולי הראשונים אשר עליהם סמכו בהיתר הרבה דברים התלויים באיסור הוצאת שבת, אף שיש כמה גדולי עולם החולקים על שיטת רש"י מ"מ אין כח ביד שום אדם לערער על המנהג אשר נתיסד עפ"י גדולי עולם חכמי צרפת ואשכנז אשר אנו מבני בניהם ומימיהם אנו שותים", "ואף בזה כבר הרימותי ידי והראתי פוסקים אלו כי הם הרבים, ובראשם בה"ג ורש"י ותוספות והנמשכין אחריהם, ואם כי הרמב"ם והרמב"ן והרשב"א וה"ה והר"ן והריטב"א והריב"ש פליגי עליהו, הני נפישין, וגם כי אנן בתר חכמי אשכנז וצרפת גירון, שאנו מבני בניהם ותלמידי תלמידיהם וכל מנהגינו על פיהם, כאשר כתב הד"מ בהקדמתו, ועל הרוב נוהגין כדבריהם במקום שהם חלוקים עם גדולי ספרד, אף היכי דליכא רובא ומכ"ש בזה דרובא דאיתא קמן קיימי בשיטת רש"י, כאשר הוצאתי במספר צבאם. ואשר חשב ידידי כי הסוברים דלא בעינן ס' ריבוא המה הרבים נהפוך הוא...".

ובשו"ת **מהרי"ט צהלון**¹¹⁷, אשר היה מן הרבנים הספרדיים הידועים של צפת, כתב: "הנה זאת חקרנוה על דבר בקיעי עיר אלקינו צפת... תחת היות' מימי קדם סוגרת ומסוגרת נאוה כירושלים דלתותיה נעולות בלילה ועתה בעונותינו עיר פרוצה אין חומה ותחת זאת פקפקו הלמדנים וקצת תלמידי חכמים על הטלטול בה בשבת". ובסוף דבריו כתב: "והכא הרי התוספות ורש"י והרא"ש והטור כלם סוברים דבעינן ששים רבוא וכמה גדולי' גאוני עולם נוחי נפש אשר היו בארצנו ולא פקפק שום אדם מעולם וע"ז נאמר אל תסיג גבול עולם".

הערוך השולחן¹¹⁸ כתב, שמכיון שכל היתר העירובין הנהוגים בימינו מבוסס על שיטת רש"י, והעירובין נתפשטו בישראל הרבה מאות שנים, וכאילו שיצאה בת קול שהלכה כרש"י, וגם אם נעכב ביד הרבים לא ישמעו (בדומה לדברי הרא"ש¹¹⁹ בסוגיית השהייה, ש"ישראל אדוקין במצות עונג שבת" ולא ישמעו אם נפסוק לחומרא), ולכן שם לבו "להמציא איזה היתר"¹²⁰.

¹¹⁵ סוף סי' שמ"ו.

¹¹⁶ וכעין זה כתב במשנ"ב סי' שס"ד ס"ק ח'.

¹¹⁷ סי' רנ"א.

¹¹⁸ סי' שמ"ה סעי' ט"ז-י"ח.

¹¹⁹ שבת פרק שלישי סי' א'.

¹²⁰ לשונו הערוה"ש שם, סוף סעי' י"ח.

ערוה"ש מדייק מכך שאיסור ההוצאה במשכן היה ממחנה ישראל למחנה לוי, ולא מהאוהלים למחנה ישראל, ומבאר שבעבר היו הערים בנויות בצורה כזאת שבמרכז העיר היתה סרטיא גדולה, רחבה מרכזית, "כיכר העיר", אשר כל המבואות פתוחים אליה. אותה סרטיא היתה גם רחובה הראשי של העיר, שהכניסה אל העיר והציאה ממנה היו רק דרכה, והיא היתה מקום הכינוס של העיר. בדגלי המדבר רק מחנה לוי היה סרטיא מרכזית שכל השבטים היו מתקבצים אליה, ולכן רק מחנה לוי היה רה"ר, ולא שאר המחנות.

ולפי זה גם **לדעה המצריכה ששים ריבוא אין רה"ר בימינו**, כי הערים היום בנויות בצורה אחרת – אין היום מקום מרכזי אחד לעיר, כמחנה לוי, ולכל עיר יש יציאות רבות מכיוונים שונים. ומוכיח מלשון **בה"ג** שיש סוג של רה"ר שאפשר לערבה, והיא רה"ר של ימינו.

אפשר לדחות את דיוקו, ולהסביר שבתוך המחנות לא היו דרכים ברוחב ט"ז אמה, ורק הדרכים שבין המחנות ומחנה לוי היו רה"ר, וההוצאה שנאסרה היתה מן המחנות של השבטים לאותן הדרכים המוליכות גם למחנה לוי.

החזון איש¹²¹, אשר לא פסק כרש"י, כתב שכאשר לרחוב יש מחיצות משלושה צדדים הרחוב הוא רה"י, וגם כאשר רחובות אחרים המפולשים אליו יוצרים פרצות במחיצותיו – כאשר מרובה העומד על הפרוץ הרחוב הוא רה"י מדאורייתא, כי פרצה הרחבה מעשר אמות אוסרת רק מדרבנן. וכיון שרחוב זה הוא רה"י רואים אותו כחצר המוקפת, ואז גם הפרצות שבו נחשבות כסתומות, דבר ההופך גם את הרחובות המפולשים אליו להיות גם הם רחובות בעלי שלוש מחיצות¹²² ולהיחשב כרה"י מדאורייתא. לפי זה, כל השווקים והרחובות שבערים הן רה"י מדאורייתא וכרמלית מדרבנן, וניתרים על ידי צורת הפתח, אע"פ שיש בהם רוחב ט"ז ורבים עוברים בהם, כי כשיש שלוש מחיצות וצורת הפתח אין הרבים מבטלים את המחיצות, ולכן בערים שלנו אפשר לערב גם למאן דאמר שלא צריך ששים ריבוא.

לפי זה, אם יש בעיר רחוב המפולש משני צדדיו לאורך כל העיר – רחוב זה יהיה בעל שתי מחיצות בלבד וייחשב רה"ר, ולא יהיה ניתן לעירוב, בדומה לסברת **ערוה"ש**.

¹²¹ או"ח סי' ק"ז ס"ק ה'.

¹²² לדוגמא:

